

TEORINIAI SOCIOEDUKACINĖS VEIKLOS MODELIAI

Doc. dr. Daiva Alifanovienė

Šiaulių universitetas, Specialiosios pedagogikos fakultetas, Socialinės pedagogikos ir psichologijos katedra
P. Višinskio g. 25, 5400 Šiauliai
Telefonas 595 732
Elektroninis paštas sppkatedra@cr.su.lt

Pateikta 2003 m. sausio 28 d.

Parengta spausdinti 2003 m. lapkričio 12 d.

Santrauka

Straipsnyje analizuojamos socialinio darbo teorijos **metodologinės priegios**, paremtos skirtingais mokslais. Pateikiamos **sociologinių, psichologinių, kompleksinių** modelių skirtybės, ieškoma žmonių socialinių problemų priežasčių bei numatomi jų sprendimo būdai.

Skirtingi **teoriniai modeliai** nėra analizuojami vertybiniu aspektu kaip daugiau ar mažiau tinkami. Jų taikymas priklauso nuo socialinių situacijų ypatumų.

Straipsnyje socialinis darbas pateikiamas kaip jaunas tarpdisciplininis **taikomasis mokslas**, kurio teorija tebekuriama, o vieta socialinių mokslų sistemoje dar nenusistovėjusi.

Pagrindinės sąvokos: metodologinės priegios, sociologiniai, psichologiniai, kompleksiniai modeliai, taikomasis mokslas

Įvadas

Socialinio darbo, kaip visuomeninio reiškinių ir socialinės veiklos rūšies, atsiradimas analizuotinas kultūriniame–istoriniame kontekste. Šis reiškinys formavosi kintant valstybės bei žmogaus teisių erdvei. Šiuolaikinį visuomeninį gyvenimą vargu ar galime įsivaizduoti be socialinių darbuotojų ar pedagogų, nors kritikos jų atžvilgiu sulaukiama iš įvairaus rango valdžios atstovų ir valdininkų. Derėtų priminti, kad šiai veiklos rūšiai tik šimtas metų. Nepaisant jauno amžiaus, ši profesija patyrė įvairialypį ir kontraversišką socialinio teisingumo, žmogaus visybiškumo bei pagalbos teikimo proceso suvokimo metodologinių nuostatų virsmą (Šaninas, 1997).

XVIII a. Šviečiamąjo laikotarpio idėjos palietė ir visuomenės silpnuosius: vargšus, našles, senelius ir neįgaliuosius. Vakarų Europos ir Skandinavijos šalių įstatymuose atsiranda nuorodų apie pašalpas skurstantiesiems (1834 m., Anglija), įsteigiamos parapijų ligoninės bei prieglaudos vargšams ir neįgaliesiems (1862 m., Švedija). Deja, ši pagalba buvo ne municipalinė, o **bažnytinė–filantropinė**, ir tai buvo pavieniai atvejai.

XIX a. Europos kraštuose būta ir **valstybinės** socialinės pagalbos apraiškų: pagalba buvusiems kaliniams, sunkiems ligoniams, kurčiųjų ir akliųjų ugdymas bei priežiūra, įdarbinimo paslaugos, profsajungų pagalba ligoniams ir nedarbingiems žmonėms. Šiuo laikotarpiu pradeda formuotis ir **labdaringos** (dažniausiai individualios) pagalbos tinklas.

Mokslinė–teorinė socialinės pagalbos formų analizė istoriniu aspektu leidžia išskirti kelis socialinio darbo praktikos lygius: žmogaus, grupės, bendruomenės (Martin, 1982).

Individualios-klinikinės socialinės pagalbos raidai, kaip teigiama Socialinio darbo enciklopedijoje (1994), neįkainojami buvo Z. Froido, B. Skinnerio, Ž. Pjažė darbai. Nepaisant skirtingų šių teorijų metodologinių ištakų ir nuostatų asmenybės struktūros atžvilgiu (nuo pripažįstančiųjų mąstymą kaip funkcinę sistemą, veikiančią žmogaus elgesį ir veiklą, iki jį atmetančiųjų arba laikančiųjų neesminiu), jos davė pradžią socialinio darbo **mediciniam–diagnostiniam** modeliui. Pirmenybė buvo teikiama problemos priežasties ir pasekmės ryšių nustatymui, kruopščiam kliento socialinės aplinkos, poreikių tyrimui, rezultatų sumavimui, kad

socialinis darbuotojas susidarytų tikslų situacijos vaizdą. Šiame etape *diagnozės* terminas buvo vartojamas dažniau nei *įvertinimas*, *socialinės situacijos studija*.

Vyraujanti pozityvizmo metodologinė nuostata leido minėtiems autoriams socialines problemas kildinti iš žmogaus individualių savybių ir trūkumų. Buvo laikomasi nuostatos, kad nustačius priežastis paaiškės ir sprendimo būdai. Mokslas turėjo būti pagrįstas faktais, kurie padėtų rinktis intervencijas (gydymą), leidžiančias žmogui prisitaikyti prie socialinės aplinkos. Akivaizdu, kad to laikotarpio socialinės pagalbos teikimo proceso vyraujančiu subjektu išlieka socialinis darbuotojas, „dirbantis“ klientui arba dėl kliento. Diagnostinė–klinikinė atvejo analizė buvo ir išlieka svarbus šiuolaikinio socialinio darbo praktikos elementas, ryškiausiai pasireiškiantis psichologinės pakraipos modeliuose.

Įtvirtinant **grupinę pagalbą** socialinio darbo praktikoje, remiantis Socialinio darbo enciklopedija (1994), reikšmingi buvo socialinių psichologų K. Levino, A. Zanderio ir kitų mokslininkų darbai. K. Levinas, topologinės psichologijos teorijos kūrėjas, vienas iš pirmųjų pradėjo analizuoti mažąsias grupes, teigdamas, kad žmogaus „gyvenimo erdvė“ yra vientisas laukas, kuriame kinta jo motyvai, poreikiai. Žmonės kuria tarpasmeninius santykius, psichologinį klimatą grupėje, nustato lyderio vaidmenį joje. A. Zanderis taip pat įžvelgė „grupinio fenomeno“ reikšmę individualaus žmogaus gyvenimui. Jis laikėsi nuostatos, kad grupėje įgyti gebėjimai gali būti perkelti ir pritaikyti natūraliai socialinei–kultūrinei erdvei bei tapti sėkmingo žmogaus funkcionavimo prielaida.

Plėtojantis sociologijos, ekonomikos ir valdymo teorijoms buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad daugelis problemų glūdi socialinėje aplinkoje ir visuomenėje. Norint jas išspręsti reikia paveikti visuomeninę sistemą. Didžiausios tokio poveikio sėkmės galima tikėtis pasitelkus **bendruomenę**, joje slypinčius išteklius ir tinkamai juos valdant.

Bendruomeninio socialinio darbo raidai, kaip teigiama „Socialinio darbo ontologijoje“ (1996), reikšmingi buvo E. Diurkheimo, A. Maršalo, L. Bertalanfio darbai, kuriuose visuomeninis gyvenimas ir bendruomeninis aktyvumas suvokiami kaip daugybinė **žmonių sąveika**, socialinis funkcionavimas, kurio sėkmę iš dalies nulemia profesionali proceso diagnostika, sąveikos analizė. Tai leidžia atsiplėšti nuo tradicinių metodų teorijos ir pereiti prie integruotos bendrosios socialinio darbo praktikos, leidžiančios naudoti teorinių priegų derinį, atspindintį kliento socialinės situacijos unikalumą.

Šiuolaikinio gyvenimo raida žmogui, žmonių grupėms ir net bendruomenėms pateikia vis naujų „siurprizų“ (toksikomanija, nedarbas, savižudybės ir kt.). Klientas atsiduria keblioje socialinėje situacijoje. Kaip jam padėti?

Kaip suderinti žmogaus ir aplinkos sąveiką? Šie klausimai atskleidžia **problema**. Vienareikšmiško atsakymo nėra ir vargu ar gali būti, nes socialinio darbo teorijos kūrimas yra probleminis ir netgi ginčytinas klausimas. Kita vertus, būtent metodologinis pliuralizmas, mokslinių teorijų įvairovė yra pats patikimiausias įrankis socialinio darbuotojo praktikoje, leidžiantis rinktis tinkamiausią sprendimą.

Straipsnio **tiksiai**:

- Pateikti pagrindinių socialinio darbo teorinių modelių analizę;
- Atskleisti skirtingų metodologinių mokyklų mokslinių paieškų evoliuciją, išryškinti jų pranašumus, trūkumus, taikymo galimybes.

Teorinės analizės **objektas** – žmogaus socialinių–kultūrinių problemų sprendimo procesas, pagrįstas skirtingomis metodologinėmis mokyklomis ir teoriniais modeliais, pateikiančiais savas problemų atsiradimo priežastis, raidos kitimą, pagalbos turinį, metodus.

Teorinė analizė remiasi šiomis **nuostatomis**:

- Socialinis darbas suvokiamas kaip profesionali veikla su individu, grupe ir bendruomene ieškant galimybių jo socialinei situacijai palengvinti;
- Socialinės pagalbos procesas gali būti diferencijuojamas į teorinės mokyklos nuostatas žmogaus, atsidūrusio keblioje situacijoje, atžvilgiu problemos prigimtį, proceso dalyvių (kliento, profesionalų, kitų asmenų) aktyvumą, sprendimo perspektyvas.

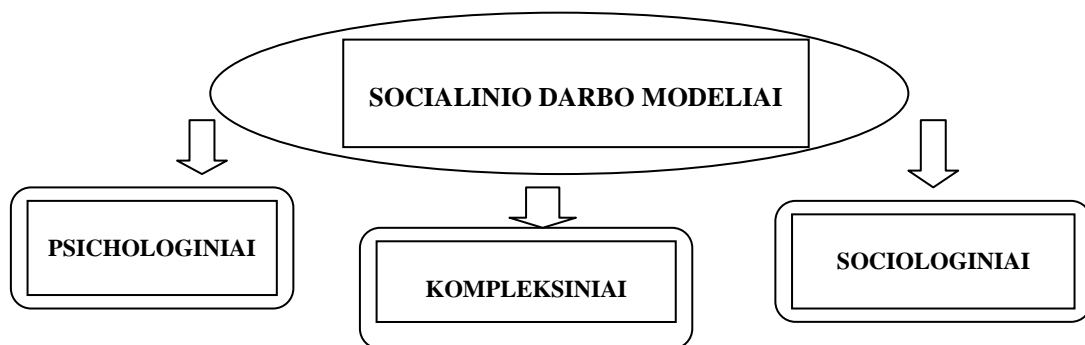
Holistinis socialinio darbo suvokimas

Socialinio darbo teorija, analizuojanti žmogų socialinėje situacijoje, laikosi **holizmo** nuostata, **fenomenologinio** žmogaus būties matymo, kuriame dera biologiškas ir socialumas, patirtis ir mokslas, emocijos ir mąstymas. Tai leidžia suvokti žmogų kaip kuriančią, savo asmeninę ir neretai unikalią patirtį kaupiančią asmenybę. Akivaizdu, kad socialinio darbo teorija, remdamasi šiuolaikine filosofija, perkėlė analizės svorio centrą nuo subjekto poveikio objektui į **subjekto ir objekto sąveikos** erdvę, atskleidžiančią potencines žmogaus būties galimybes, gyvenimiškų jėgų ir gyvenimiškos erdvės vienybę.

Žmogus nesuvoks pasaulio, jei sąmonę supriešins būčiai, subjektą – objektui. Holistinis būties suvokimas mąstymą įtraukiant į kultūros formų aprašymą laikytinas vienu iš šiuolaikiškiausių bandymų analizuoti žmogišką kultūrinę–istorinę būtį. Deja, kol kas jis nesuteikia galimybės kurti tokias teorines paradigmas, kurios galėtų objektyviai paaiškinti tikrovę ar numatyti netikėtumus, kuriuos pateikia būtis (Anzenbacher, 1992).

Šios problemos susijusios ir su socialinio darbo teorija bei praktika kaip žmogiškosios būties sudedamąja. **Visybinė** socialinių situacijų analizė, žmogaus, kaip socialinio darbo objekto ir subjekto, suvokimas išlieka aktuali teorinė bei praktinė problema. Aktyvus pažinimas, visybinis žmogaus suvokimas įvairiai apibendrinamas ir interpretuojamas skirtinguose socialinio darbo modeliuose, kurie gali būti grupuojami pagal vyraujančius mokslus (sociologija, psichologija, pedagogika), išskiriant:

1. Psichologinius.
2. Sociologinius.
3. Kompleksinius (Cholostova, Sorvina, 2001).

Psichologinės pakraipos socialinio darbo modeliai

Dėsnų žinojimas motyvuoja žmogaus psichologinę raidą ir statuso formavimąsi visuomenėje. Šių modelių šiuolaikine strategija siekiama padėti klientui optimizuoti savo galias, kad pasikeistų keblė situacija, atsirandanti asmenybės ar socialiniu lygmeniu. Čia prioritetinė tampa tos teorijos, kurios leidžia žmogui formuoti ir telkti savo **asmeninius išteklius** (Sutton, 1999).

Psichologinės pakraipos modelių grupėje vienas iš vyraujančių išlieka **psichodinaminis modelis**. Jis remiasi Z. Froido ir jo pasekėjų psichoanalizės mokslu, socialiniame darbe pradėtas taikyti 3–4 XX a. dešimtmečiuose. Šio modelio šalininkai žmogaus visybiškumą suvokia laikydami psichoanalitinės tradicijos ir išreiškia tai keletu teorinių nuostatų:

- Dabartinėse situacijose žmogus remiasi savo **praeities patirtimi** (vaikystės, jaunystės), kuri dažnai nėra suvokta;
- **Praeities konfliktai**, jų sprendimo sėkmė turi įtakos dabartiniam gyvenimo stiliui ir adaptyvumui;

- Socialinio darbuotojo pažinimo objektas yra kliento **jausmų pasaulis**, o esminė terapijos ir intervencijos sąlyga – gebėjimas išklaudyti.

Šis klasikinis modelis, nors ir kritikuojamas dėl direktyvumo, glaudžių sąsajų su medicina, leidžia atlikti išsamų kliento situacijos vertinimą, individualizuoti jį ir yra plačiai taikomas šiuolaikiniame socialiniame darbe.

Biheivoristinio modelio metodologinės šaknys glūdi pozityvizmo filosofijoje, žinojimo pagrindu laikančioje empirinį pažinimą ir apibendrinimą. Socialiniame darbe šis modelis pradėtas taikyti 5–6 XX a. dešimtmečiuose. Tai buvo tam tikras atsakas, priešprieša psichoanalizei, introspekcijai, pažinimo esme laikant išorinius, gerai matomus ir fiksuojamus įvykius. Pažinimo ir poveikio objektas yra **elgesys**, kurį galima apibrėžti, o ne ankstesni įvykiai, konfliktai, emocinė patirtis. Profesionalas rūpinasi ne kliento elgesio priežastimis, o padariniais (Vitkauskaitė, 2001).

Biheivoristinis modelis žmogaus visybiškumą atskleidžia teorinėmis nuostatomis:

- Pažinimo ir poveikio objektas yra elgesys, kurį apibrėžia tinkama **paskatų sistema**, išoriniai kintamieji (elgesys) yra prioritetiniai vidinių (minčių, jausmų) procesų požiūriu;
- Svarbiausi tampa **dabarties įvykiai**, turintys įtakos elgesiui, tikslūs **poveikio būdai**, daugiausia dėmesio skiriama žmogaus ir jo aplinkos išoriniams ištekliams, kurie turi įtakos rezultatams, tikslus **įsikišimo procedūrų** aprašas, aiškus diagnostikos ir poveikio ryšio numatymas;
- Reikšmingas yra išankstinis pageidaujamų rezultatų ir jo siekimo būdų numatymas, analizė, susidomėjimas **atlygiu** (Skinneris, 1953; Socialinio darbo enciklopedija, 1994).

Taigi šis modelis, išskeldamas tikslumo, objektyvios analizės ir vertinimo, numatomų pokyčių ir apskaitos galimybes, turėjo neabejotiną reikšmę socialinio darbo teorijos ir praktikos plėtrai. Vis dėlto pripažintina, kad atsisakymas suvokti klientą kaip „gyvą“, lygiavertį partnerį, turintį savo vertybių sistemą, galintį sąmoningai kontroliuoti elgesį, atsakyti už veiksmų padarinius, tikrai nėra šio modelio pranašumus (Vitkauskaitė, 2001). Taip pat kyla žmogaus orumo ir kitų etinių problemų, kurias priversti pripažinti radikaliausi šio modelio šalininkai, nes analizuojant žmogaus, laboratorinio šuns ir pelės elgesį tais pačiais terminais (paskatų sistema, poveikis, atlygis) jų skirtumas vis tiek akivaizdus.

Egzistencinis–humanistinis modelis pradėtas taikyti socialiniame darbe XIX a. 7–8 dešimtmečiais. Pokaris, to meto ekonomikos raida pakeitė požiūrį į asmenybę. Žmonės pradėjo skųstis susvetimėjimu, ryšio su socialine grupe nebuvimu. Šių problemų nebegalėjo išspręsti tradiciniai psichoanalizės ir biheivorizmo modeliai. Reikėjo naujos žmogaus sampratos. Taigi analizės objektu tapo žmogus, jo egzistavimo būdas ir to būdo suvokimas. Šio modelio formavimuisi reikšmingi buvo K. Rodžerso, V. Franklio, L. Binsvangerio ir kitų darbai, kurie ir suformavo pagrindines teorines šio modelio nuostatas:

- Socialinės pagalbos objektas yra **asmenybė** – unikali vientisa sistema, suvokiama ne kaip išankstinė susiformavusi duotybė, bet kaip nuolat **kintanti atvira sistema**;
- Žmogus yra besąlygiškai **vertingas**, todėl gerbtinas ir vertintinas toks, koks yra;
- Kiekvienas žmogus yra **unikalus**, todėl individualių atvejų analizė tokia pat svarbi, kaip ir statistiniai apibendrinimai;
- Kiekvienas turi galimybių vystytis, **save realizuoti** ateityje, kuri mažai priklauso nuo asmenybės praeities;
- Žmogus yra **laisvas** rinkdamasis konkrečių būčių, kurdamas savo pasaulį bei save ir tokiu būdu tapdamas laisvas ir **atsakingas** už savo egzistavimo būdą;
- Būtina žmogaus egzistencijos sąlyga – **bendravimas** su kitais žmonėmis; tik taip įgyjama žmogiškumo bruožų.

Socialinio darbuotojo paskirtis ir veiklos turinys – padėti individams, grupėms ir bendruomenėms siekti įgyvendinti savo teises ir laisves, atskleisti savo potencines galias netgi tada, kai šalies ištekliai riboti, o valdžios struktūrų noras minimalizuoti žmogaus socialines garantijas didelis.

Egzistencinė–humanistinė pažiūrų sistema rodo socialinę tikrovę: žmogus bet kokioje visuomenėje neturi būti dehumanizuotas ar tapti socializacijos proceso auka, o „sveikas“, t. y. besirenkanti gyvenimo būdą ir atsakinga už jį, save ugdanti, sunkių užduočių besiiimanti asmenybė turėtų tapti socialinio darbuotojo siekiu.

Egzistencializmas ir humanizmas suvokiami kaip be galo antropocentiška doktrina, išaukštinanti žmogų kaip vertybę, unikalią, turinčią potencialių galimybių save realizuoti, geriausiai išmanančią savo situaciją ir problemas, kita vertus, rinkimosi laisvę, atsakomybę už rinkimąsi ir sprendimus taip pat priskirianti pačiam žmogui.

Sociologinės pakraipos modeliai

Šios pakraipos teoriniai modeliai taip pat buvo veikiami klasikinio pozityvizmo (D. Milio, T. Spenserio mokyklos) su jam būdingu visuomeninių reiškinių stebėjimu, evoliucine jų interpretacija. Sociologijos mokslas į socialinį darbą „atneša“ struktūrinį–funkcinį, sisteminių žmonių socialinės padėties matymą. Šie modeliai, kitaip nei psichologiniai, žmogaus socialinių problemų priežasčių esmę laiko **socialinę aplinką**.

Sisteminio modelio teorinės šaknys yra L. Bertalanfio (1972) sistemų teorija, teigianti sisteminių–struktūrinių tikrovės pažinimą ir pripažįstanti „chaotiškų“ sistemų dinamišką pastovumą ir reguliavimą analitiniais bei loginiais (mąstymu, numatymu, intuicija) metodais, įtraukiant ir individo savireguliaciją, gebėjimą prisitaikyti prie sistemos. Šis modelis remiasi keletu teorinių nuostatų:

- Sistemą sudaro hierarchiškai išsidėsčiusios **struktūrinės dalys (subsistemos)**, visuma yra daugiau nei atskirų dalių suma;
- Visos sistemos dalys **sąveikauja** viena su kita, bet visuma dalį veikia daugiau nei dalis visumą;
- Sistema siekia **pusiausvyros**: įvykus pokyčiams vienoje subsistemoje, kitos bando atkurti pusiausvyrą;
- Sistemos nuolat keičiasi, yra **dinamiškos**, šie procesai dialektiški, nesibaigiantys, vykstantys spirale;
- Sistemos **ekvifinališkos**, jų paprastais linijiniais priežasties–pasekmės ryšiais negalima paaiškinti, nes ta pati priežastis gali sukelti įvairių padarinių, kuriuos paaiškinti galima atskleidus jų sąveiką, į kurią įtrauktos kelios subsistemos.

Sisteminis požiūris leidžia socialiniam darbuotojui analizuoti situacijas remiantis holistinėmis, visybinėmis perspektyvomis, dėmesį sutelkiant į žmonių sąveikas. Socialinio darbuotojo uždavinys – nustatyti kliento ryšių sistemą, įžvelgti reikšmingus posistemius ir įtraukti juos į pokyčių ir pagalbos teikimo procesą.

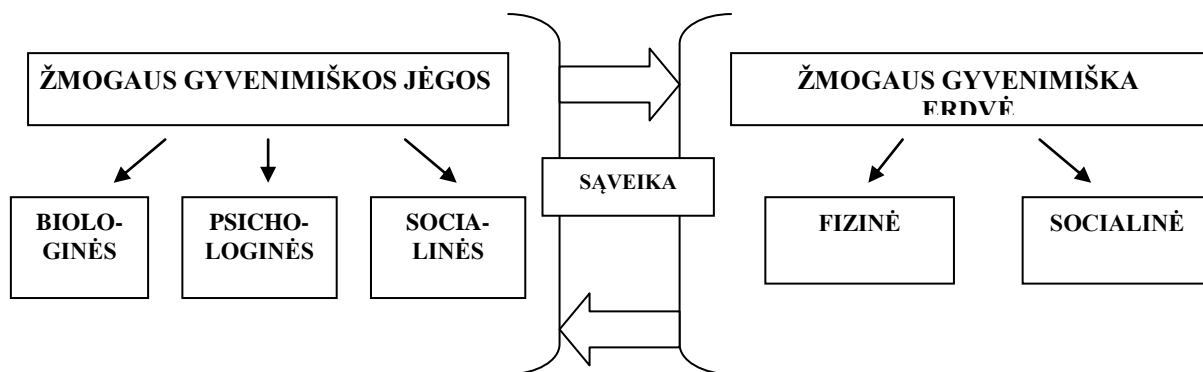
Sisteminė analizė leidžia pažvelgti į žmogaus situaciją struktūriniu aspektu, t. y. kliento problemą (mikrosistemą) traktuoti kaip didesnių mezo- ir makrosistemų dalį, kurios gali padėti (ar trukdyti) pokyčiams. Situacijos analizė neturi ribotis vien šio individo konkrečios problemos matymu. Panašių sunkumų gali turėti ir kiti žmonės, grupės ar bendruomenės (Bartletas, 1970; Liusi, 1995).

Iš pradžių šis modelis kai kurių socialinio darbo teoretikų ir praktikų buvo vertinamas gana kontraversiškai. Jo šalininkai buvo laikomi utilitaristais–universalais, nepakankamai vertinančiais specializuotų modelių vaidmenį, nes „kas tinka viskam, dažnai netinka niekam“.

Laikui bėgant suvokta, kad sisteminis požiūris į objektą leidžia mąstyti strategiškai, įvairiapusiškai vertinti socialinius reiškinius, problemas, situacijas, išteklius, planuoti sprendimus (Vilkė, 1982; Liusi, 1995).

Tam tikra sisteminio modelio atmaina laikytinas **ekologinis socialinio darbo modelis**, analizuojantis žmogaus ir socialinės aplinkos **sąveikos** dermę. Jis remiasi žmogaus „gyvenimiškų jėgų“ ir „gyvenimiškos erdvės“ koncepcija, kurios svarbiausios sudedamosios dalys yra:

- **Gyvenimiškos jėgos**, suvokiamos kaip biologinių–genetinių (igimtų) ir socialinių (igyty) duotybių darna, o žmogus – kaip biopsichosocialinė būtybė;
- Žmogaus **gyvenimiška erdvė**, pateikiama kaip konkreti fizinė (geografinė padėtis, fauna, flora) ir socialinė (ekonomika, teisė, ugdymas, sveikata ir kt.) aplinka, susiformuojanti konkrečiomis istorinėmis–kultūrinėmis sąlygomis;
- Svarbi tampa šių komponentų sąveika, dėl kurios keičiasi asmenybė, kad sėkmingiau integruotųsi į aplinką, ir keičiamas aplinkos poveikis, kad atitiktų žmogaus poreikius.

Ekosistema ir jos darna gali sutrikti dėl netinkamos žmogaus ir aplinkos sąveikos, nes tiek žmogus, tiek aplinka turi pranašumų ir trūkumų. Tada nei pats žmogus, nei aplinka negali vystytis ir tobulėti. Taigi disharmonija atsiranda dėl gyvenimiškųjų jėgų (žmogaus poreikių, galimybių, tikslų, teisių), kita vertus, dėl gyvenimiškos erdvės (socialinės ir fizinės aplinkos kokybės ypatumų, konkrečios laikotarpio kultūros) neatitikimo. Kintanti aplinka priverčia keistis bei tobulėti žmogų, ir atvirksčiai. Socialiniai darbuotojai tampa advokatais, tarpininkais, skatinančiais tinkamą individo ir aplinkos sąveiką (Muhlum, 1986).

Ekologinė paradigma yra viena iš naujausių ir šiuolaikiškiausių socialiniame darbe, kuriame svarbiais laikytini santykiai ne tik su klientu, bet ir su socialine sistema bei įtakingais sistemos asmenimis. Akivaizdu, kad dabartiniame etape dar nėra pakankamai išplėtos ir tikslios šio modelio technologijos.

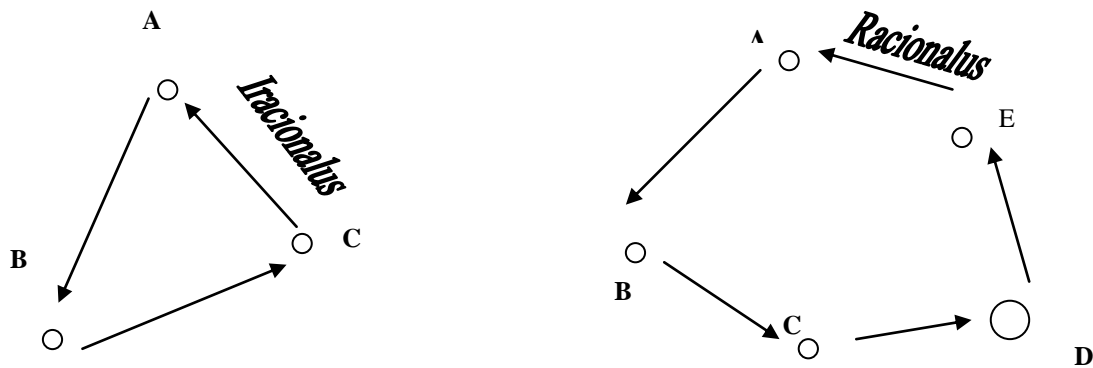
Kompleksiniai modeliai

Šios grupės modeliai sintetina įvairių mokslų (sociologijos, psichologijos, pedagogikos) žinias ir laikosi nuostatos, kad kliento socializacijos procesui turi įtakos įgimti biologiniai–genetiniai, aplinkos bei tikslingo poveikio, taip pat ugdymo veiksniai. Socialinės pagalbos procese į šį kompleksą derėtų atsižvelgti profesionalui savo aktyvumą nukreipiant ir į klientą, ir į aplinką.

Vienas iš dažnai taikomų šios grupės modelių yra **kognityvinis** modelis, kurio teorinės šaknys glūdi kognityvizmo psichologijoje (Ž. Pjažė, Dž. Bruneris, L. Vygotskis), įrodinėjančioje mąstymo, žinojimo svarbą elgesio modeliavimui ir keitimui. Socialiniame darbe šis modelis pradėtas taikyti XX a. 8-ajame dešimtmetyje. Jį taikant laikomasi tokių pagrindinių nuostatų:

- **Mąstymas** nulemia elgesį;
- **Pažinimas** – tai funkcinė sistema, apimanti ne tik smegenų veiklą, bet ir emocijas;
- **Iracionalius** emocinius išgyvenimus galima pakeisti keičiant disfunkcinius kognityvinius procesus.

Kaip teigiama Socialinio darbo enciklopedijoje (1994), šio modelio esmę galima pavaizduoti schema (ABC emocijų teorija):

- A – situacija, kurioje atsidūrė žmogus;
 B – žmogaus mintys apie situaciją;
 C – emocijų seka, kurią sukėlė mintys;
 D – situacijos racionalizavimas;
 E – naujas situacijos vertinimas.

Svarbiausias šio proceso punktas yra B, t. y. iracionali situacijos (A) interpretacija, sukelianti iracionalias emocijas (C). Šiuo atveju klientas situaciją A suvoks kaip stresinę ar net katastrofišką.

Socialinio darbo esmė yra „nutraukti“ iracionalių minčių ir emocijų tėkmę, nukreiptą į save. Pagalbos teikimo proceso metu žmogus mokosi „aptikti“ tas mintis ir pradėti jomis abejoti (D). Tuo tikslu profesionalas gali taikyti įvairius metodus, aiškinimą, informavimą, keliančius žmogaus adaptyvumo lygį, įvairių alternatyvų modeliavimą ir kt. Šios priemonės turėtų suteikti žmogui galimybę naujai „racionaliai“ įvertinti (E) situaciją.

Kaip teigia J. Cholostova, S. Sorvina (2001), socialinio darbo teorija ir jos kūrimas dar tebėra diskusijų objektas, kaip ir jo vieta mokslų sistemoje. Socialinis darbas turi visus struktūrinius mokslo požymius: tyrimo objektą, pagrindines sąvokas ir kategorijas, veiklos principus, kita vertus, jis priskiriamas tarpdisciplininiais, taikomiesiems mokslams. Socialinis darbas remiasi skirtingais mokslais, o jo teorinis statusas dar neturi aiškios vidinės struktūros (bendro, šakinio, taikomojo) lygio. Akivaizdu, kad ir pagrindinės teorinės priegios bei modeliai nevienodai „įgalūs“ atskleisti objektą, ir analizuoti, nustatyti dėsningumus gali tik iš dalies, todėl visiškai pateisinamas jų socialinio darbo teorijos aljansas.

Išvados

- Tarpdisciplininio socialinio darbo teorijos raidai ir laimėjimams turėjo įtakos giminingų mokslų (sociologijos, psichologijos, pedagogikos), kuriais ji remiasi, žinių sintezė. Taigi sprendžiant žmonių socialines problemas gali išryškėti kiek kitoks požiūris į tą patį dalyką, kuris dažniausiai būna nulemtas įvairių metodologijos srovių teikiamų prioritetų.

- Skirtingi teorinių modelių tipai skirtingai kildina socialinių problemų priežastis bei numato sprendimo galimybes: psichologinio pobūdžio modeliai socialinių įvykių epicentru laiko asmenybę, jos pranašumus ir trūkumus; sociologiniai ir kompleksiniai modeliai daugiau nukreipti į kliento situaciją bei socialinę aplinką.

- Socialinio darbo modeliai bei jų pagrindu kuriamos technologijos vertybiniu požiūriu neturėtų būti vienareikšmiškai skirstomi į „gerus“ ar „blogus“. Jų tinkamumą (ar netinkamumą) turėtų nulemti socialinės situacijos ypatumai, socialinio darbo objekto ir subjekto pobūdis, tikslų, išteklių bei valdymo skirtybės. Kita vertus, derėtų suvokti, kad skirtingų teorinių priegių pranašumai nesuteikia visiškos sėkmės tikimybės garantijų dėl žmogiškų socialinių problemų kompleksiskumo, daugiaplaniškumo, vidinių prieštaravimų.

LITERATŪRA

1. **Anzenbacher A.** Filosofijos įvadas. – Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992.
2. **Bartlett H. M.** The Comon Base of Social Work Practice. – New York: NASW, 1970.
3. **Bertalanffi L.** Verlauffer und Begrunder der Systemtheory Kurzrock R. (Hg.): Systemtheory. – Berlin: Colloquium, 1972.
4. **Liussi P.** Systemische Socialarbeit. – Bern, Stuttgart, Wien: Haupt Verlag, 1995.
5. **Martin K. R.** Socialarbeit und Socialpadagogik im Grundriß. – Berlin: Marhold, 1982.
6. **Muhlum A.** u. a. Umwelt-Lebenswit. Beitrage zur Theorie und Praxis okosozialer Arbeit. – Frankfurt: Diesterweg, 1986.
7. **Skiner B. F.** Science and Behawior. – New York: Macmillan, 1953.
8. **Sutton C.** Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. – Vilnius: VU SPL, 1999.
9. **Willke H.** Systemtheory. – Stuttgart: Fischer, 1982.
10. **Vitkauskaitė D.** Teoriniai socialinio darbo modeliai. – Šiauliai: ŠUL, 2001.
11. **Фирсов М. В.** (Ред.). Антология социальной работы. – Москва: Юристъ, 1996.
12. **Шанин Т.** Социальная работа как культурный феномен современности. Вопросы философии. 1997.
13. **Холостова Е. И., Сорвина С. А.** (Ред.). Социальная работа: теория и практика. – Москва: ИНФРА-М. 2001.
14. **Энциклопедия** социальной работы. – Москва: ЦОЦ, 1994.

THEORETICAL MODELS OF SOCIO-EDUCATIONAL ACTIVITY

Assoc. Prof. Dr. Daiva Alifanovienė

University of Šiauliai, Lithuania

Summary

The article analyses the **methodological approaches** of social work theory, based on various sciences. It lists the differences of **social**, **psychological** and **complex** models, looking for the reasons of people's social problems and planning the ways of solving them.

Different **theoretical models** are not being analyzed in terms of their value as being more suitable or less suitable. Their application depends on the peculiarities of people's social situations.

The article treats social work as a young interdisciplinary **applied science**, the theory of which is still in the stage of creation, and the place of which in the system of social sciences has not settled yet.

Keywords: methodological approaches; social, psychological, complex models; applied science